

Мицик С.В.

УДК 398.332:001.814(477.73) "18/19"

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ СВЯТКОВОЇ КУЛЬТУРИ МИКОЛАЇВЩИНИ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація: у статті автор робить спробу комплексно дослідити та систематизувати джерельну базу святкової культури Миколаївщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зосереджує увагу на феномені святкової культури та подає систематизовану джерельну базу на основі двох міждисциплінарних підходів: етнографічно-фольклористичному підході кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. та мистецтвознавчо-культурологічному. Основну джерельну базу дослідження святкової культури Миколаївщини кінця ХІХ – початку ХХ ст., яка складається з документів архівних та музейних фондів, матеріалів періодичної преси дослідженого періоду, формує в 4 групи.

Ключові слова: культура, святкова культура, джерела, джерельна база, дослідження.

Аннотация: в статье автор делает попытку комплексно исследовать и систематизировать базу источников по изучению праздничной культуры Николаевщины конца ХІХ – начала ХХ века. Концентрирует внимание на феномене праздничной культуры и систематизирует базу источников на основе двух междисциплинарных подходов: этнографическо-фольклористическом подходе конца ХІХ – первой половины ХХ в. и искусствоведческо-культурологическом. Основную базу исследования праздничной культуры Николаевщины конца ХІХ – начала ХХ в., которая состоит из документов архивных и музейных фондов, материалов периодической печати исследуемого периода, формирует в 4 группы.

Ключевые слова: культура, праздничная культура, источники, база, исследования.

Summary: the authors attracts attentions to the festive culture phenomenon of Mykolaevshina in the period of the end of the ХІХ – the beginning of ХХ age and makes an attempt to investigate and to systematize the sources for studying this phenomenon investigating the festive culture, the authors systematize the base of sources on the basis of two disciplinary approaches: ethnographical-folklore in the period of the end ХІХ – the first half of ХХ age, in which accents attention to the researches of M. Arkas, S. Tsvetko, H. Bakhmann, V. Zhermunitskiy, K. Keller, A. Velitsin, D. Bagaliy, A. Klaus, A. Skalkovskiy and others.

The works of these organic supplements of collection of newspaper's periodicals, of sources/ in the second approach – study of art-culture and culturological, authors gives consideration to works of A. Kurochkin, N. Gogokhiy, T. Gaevskaya, S. Besklubenko, A. Lymanskiy, A. Pankov and others.

The authors marks out the regional aspects of the festive culture development of Mykolaiv region, which are represented in the works of Drizo-Omelyanenko, A. Shpachinskiy, A. Zaturyan, A. Makarenko, O. Kovaleva, V. Belov and in the writings of authors collectives under the direct of M. Shytyuk, V. Drizo-Omelyanenko.

The principal base of festive culture of Mykolaivshina in the period of the end of the ХІХ – the beginning of ХХ age, which consists of archives' documents and museums funds, materials of periodical of researched period is formed into 4 groups. The first group is documentation of the State Archives of Mykolaiv region of the pre-revolutionary period. The second group is museums' funds of Mykolaiv region, and the third group is the private archives of musical and theatrical art works of Mykolaiv, their memoirs, journals. The fourth group consists of periodicals of past and the present.

Key words: culture, festive culture, sources, base, research, archives, scholarly works, literature, periodicals.

Комплексне дослідження святкової культури України останнім часом є об'єктом дослідження сучасної вітчизняної культурології, адже саме у святковій культурі відображуються національні традиції й обряди, поєднуються історичне минуле й сучасність, усвідомлюється соціально-історичний досвід епохи, світогляд сучасників. У дослідженні святкової культури України особливе наукове зацікавлення викликає Південний регіон, зокрема Миколаївщина, завдяки специфічності свого історичного розвитку та історико-культурних особливостей.

Феномен святково-обрядової культури народу України, значною мірою у регіонально-культурному контексті, є постійним об'єктом філософських, культурологічних, соціологічних та етнопедagogічних досліджень вітчизняних вчених. Методичному аспектові організації й технології проведення масових свят, генезі їх сценарно-режисерської традиції присвячено фахові дослідження В. Борисенко [3], Л. Литвиненко [17], Г.Максименко [21], І. Мусатової [22] й багатьох ін. Цінність їх розвідок полягає передовсім у світоглядно-філософському осмисленні багатовікових набутків святково-обрядової культури українців та інших етносів нашої держави. Належну увагу сучасними обрядознавцями приділено історії становлення та розвитку народних свят і обрядів, налагодженню професійної діяльності сценаристів, режисерів, художників, композиторів і музикантів, акторів тощо, причетних до справи розробки та постановочної реалізації масових урочистостей. Зазначене здебільшого органічно враховує культурно-історичну специфіку різних регіонів України. Водночас відсутнє фундаментальне дослідження, присвячене розвитку святкової культури Миколаївщини як одного з регіонів Півдня України. Отже, існує нагальна потреба у комплексному фундаментальному дослідженні саме регіональної своєрідності святкової культури, що і обумовлює актуальність теми. Об'єктом дослідження є святкова культура Миколаївщини, а предметом - історіографія проблеми дослідження святкової культури Миколаївського регіону. Основне завдання дослідження – проаналізувати джерельну базу вивчення святкової культури Миколаївщини.

Багата історія Миколаївщини, як складової Південноукраїнського регіону, приваблює науковців до вивчення її історії та культури. Історіографічну базу проблеми складають історичні, краєзнавчі, мистецтвознавчі й культурологічні праці вітчизняних вчених, присвячені становленню та розвитку духовної культури на теренах Миколаївщини.

Значне місце в історіографії належить дослідженням історико-етнографічного характеру. Перші розвідки в цьому напрямку з'явилися ще у XIX столітті. Історичні роботи Д. Багалія [1], Г. Ге [4], П. Сланського [5;6], А. Скальковського [23; 24; 25] та інших заклали фундамент у справу вивчення місцевої культури. Миколаївщина, як складова частина Херсонської губернії, була у центрі уваги таких видатних етнографів: М. Чубинського, І. Бессараби, А. Скальковського. Грунтовні праці А. Скальковського “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1731–1796” [25], “История Новороссийского края. 1730–1823. Хронологическое обозрение с 1796 по 1823” [23] та “Опыт статистического описания Новороссийского края” [24] побудовано на сумлінно опрацьованих архівних матеріалах. Історія Новоросійської губернії, у складі якої перебувала тогочасна Миколаївщина, всебічно досліджена автором у географічному, економічному й культурно-етнографічному аспектах. Серед миколаївських дослідників етнографії та фольклористики кінця XIX – першої половини XX ст. слід відзначити праці М. Аркаса, С. Цветко, Г. Бахмана, В. Жермунтського, К. Келера, А. Веліцина, Д. Багалія, А. Клауса. Дослідження академіка Д. Багалія «Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры» [1] суттєво збагатили вітчизняну історіографію з проблематики цивілізаційного становлення цього південного регіону часів російсько-імперської колонізації. З нею змістовно споріднена краєзнавча розвідка культурного та громадського діяча Григорія Ге, брата відомого художника-передвижника Миколи Ге, «Исторический очерк столетнего существования города Николаева при устье Ингула» [4], здійснена на основі вивчення архівних документів, частина яких нині втрачена.

Питання святкової культури Миколаївщини кінця XIX – початку XX ст. не було раніше предметом ґрунтовного сучасного наукового вивчення. На сьогодні існує чимало досліджень та наукових статей, які лише торкаються питання свят та обрядів Миколаївщини кінця XIX – початку XX ст. Опосередковано торкалась проблеми організації свят в контексті національно-культурного відродження Миколаївщини кінця XIX – початку XX ст. дослідник О. Караульна [8]. В рамках вивчення розвитку хорового мистецтва Миколаївщини кінця XVIII – початку XX ст. автори монографії М. Шитюк, О. Петренко та Н. Крижановська згадують лише концерти хорових колективів та музичні свята [26]. Існує чимало праць, автори яких аналізують окремі аспекти діяльності Миколаївського товариства «Просвіта». Так, Т. Березовська розглядає діяльність Миколаївської «Просвіти» у контексті історії роду Аркасів [2]. В дисертаційному дослідженні Н. Крижановської діяльність «Просвіти» розглядається в контексті розвитку хорового мистецтва Миколаївщини [15] тощо.

Предметом дослідження миколаївського етнографа та краєзнавця О.Макаренка стали етнокультурні аспекти життєдіяльності його земляків, зокрема, специфіка етномузичної культури та міжетнічні зв'язки у місцевому музичному фольклорі [18; 19; 20].

Фундаментальною працею стала багатотомна монографія миколаївських істориків-краєзнавців О. Ковальнової та В. Чистова, які у монографії «Очерки истории культуры Южного Прибужья» висвітлюють, діяльність відомих музичних виконавців і композиторів, оперних та опереткових груп, оркестрів і хорових колективів другої половини XIX – на початку XX ст. [10; 11; 12].

Науковий інтерес представляють роботи, які розкривають особливості культурного розвитку регіону дореволюційного та радянського періодів. Сучасний дослідник Миколаївщини В. Щукін опублікував цікаві відомості про гастрольні виступи у дореволюційному Вознесенську відомого угорського піаніста та композитора Ф. Ліста, військові хори і оркестри періоду першої світової війни та революції 1917 р., діяльність уславленого оркестру народних інструментів під керівництвом Г. Манілова тощо [28].

Гідне місце серед досліджень обрядів, традицій, звичаїв Миколаївщини належить миколаївському етнографу та краєзнавцю В. Дрізо-Омеляненко –керівника авторського колективу трьох навчальних посібників з народознавства Миколаївщини: „Козацькі поселення на Миколаївщині: історія та легенди” [14], „Козацька веселка над Бугом. Свята та обряди за народним календарем у козацьких поселеннях Миколаївщини” [13] та „Культура та побут Півдня України за православно-народним календарем (козацькі поселення Миколаївщини) [16]”.

Певні аспекти святкової культури Миколаївщини, особливості проведення та сценарії народних традиційних свят і обрядів проаналізовано в навчальних посібниках «Козацька веселка над Бугом: свята та обряди за народним календарем у козацьких поселеннях Миколаївщини» [13] і «Культура та побут Півдня України за православно-народним календарем. Козацькі поселення Миколаївщини [16]. Обрядові пісні Миколаївщини стали об'єктом дослідження А. Затуряна та О. Шпачинського [27]. Вони подають купальські, весільні пісні, колядки, щедрівки, веснянки, зібрані в селах Миколаївщини та покладені на нотб. Багато традиційних обрядових пісень зібрано краєзнавцем О. Ковальновою у збірці «Українська народна творчість Південного Прибужжя» [12].

Опосередковано, на нашу думку, заслуговує увагу том: «Миколаївська область» фундаментальної праці «Історія міст і сіл Української РСР», виданої провідною науковою установою України – Інститутом історії Академії наук УРСР, де йде мова про функціонування культурних осередків, діяльність мистецьких колективів й окремих діячів мистецтв, причетних до розвитку святково-обрядової культури у даному регіоні [7].

Основну джерельну базу даного дослідження становлять документи архівних та музейних фондів, матеріали періодичної преси, звіти громадських організацій та благодійних товариств.

До першої групи джерел відноситься документація Державного архіву Миколаївської області дореволюційного періоду. Це справи Канцелярії Миколаївського градоначальника й Миколаївського військового губернатора (фонди 229; 230), де зафіксовані відомості про діяльність театрів, концертне життя й організацію аматорських музичних об'єднань. Фонд 206 Українського товариства «Просвіта» у

м. Миколаєві містить інформацію про художньо-творчу діяльність цієї організації та її засновника М. Аркаса. Фонд 204 Миколаївської комісії з організації свят з приводу коронації Миколи II розкриває процес підготовки та проведення свята на честь коронації Миколи II. Про концерту діяльність, організацію публічних заходів, які організували Миколаївський особливий комітет піклування про народну тверезість дізнаємося з Ф. 207, а про заходи, організовані та проведені Миколаївським комітетом народних читань – з Ф. 208.

Другу групу джерел складають музейні фонди Миколаївської області та фонд Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова. Документи Миколаївського обласного краєзнавчого музею, музею Миколаївської дитячої музичної школи імені М.А. Римського-Корсакова, Братського районного краєзнавчого музею, шкільних музеїв сіл Кам'янокостувате й Бармашово Миколаївської області, музею Миколаївського суднобудівного заводу «Океан» сприяють дослідницькому пошукові відомостями про діяльність спеціалізованих навчальних закладів, місцевих митців й самодіяльних музичних та театральних колективів. Фонд дореволюційних видань Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова зберігає документи, афіші, що розкривають діяльність громадських організацій та благодійних товариств, які зробили певний внесок у розвиток святкової культури Миколаївщини досліджуваного періоду. Так, заслуговують на увагу звіти про діяльність Миколаївської громадської бібліотеки за 1910 – 1916 рр., звіти про діяльність миколаївського Яхт-клубу, Комітету народних читань, Комітету піклування про народну тверезість, Миколаївського відділення Імператорського Російського Товариства Садівництва.

Величезну кількість інформації, що сприяє дослідженню святкової культури Миколаївщини періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., черпаємо з афіш, оголошень про мистецькі заходи, що також зберігаються у фондах наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова.

Третю групу джерел складають особисті архіви діячів музичного й театального мистецтва Миколаївщини, їх спогади, щоденники тощо. Вони містять цінний ідеологічно незаангажований матеріал, потрібний для об'єктивного аналізу розвитку культури і мистецтва Миколаївщини в історичному минулому.

Четверта група джерел репрезентована періодичними виданнями минулого й сучасності.

Особливо цінною є дореволюційна регіональна періодика, на шпальтах якої систематично вміщувалась інформація про музично-концертне життя, театральні гастролі, діяльність закладів мистецької освіти тощо. Зокрема, рубрика «Театр и музыка» практикувалася у газеті «Николаевский листок об'явлений» (1882–1884 рр.), пізніше перейменованій в «Южанин» (1884 р.) та «Южную Россию» (1901 р.). У перші роки ХХ ст. культурно-мистецька інформація публікувалася і в інших місцевих виданнях: «Николаевская газета», «Утренний курьер», «Николаевский курьер», «Новая Николаевская почта», «Трудовая газета», «Гаудеамус» (газета миколаївських студентів). На сторінках зазначеної періодики друкувалися оголошення про різноманітні культурні розваги: танцювальні вечори, маскаради, концерти, театральні вистави, а також реклама німого кіно. Новинки культурно-мистецького життя Миколаївщини висвітлювались й у газетах інших міст півдня України. Зокрема, «Одесский вестник» у 1870-ті рр. публікував рубрику «Музыкальная хроника. Материалы к истории музыкального развития в Новороссийском крае».

Спеціально для миколаївських передплатників у Одесі друкувалася газета «Николаевские отголоски» (безкоштовний додаток до «Одесских новостей»). У цих виданнях музичні критики та публіцисти висловлювали слушні думки щодо культурно-історичного розвитку міста над Бугом [26, с. 22–23].

Отже, джерела дослідження святкової культури Миколаївщини кінця ХІХ початку ХХ ст. характеризуються двома міждисциплінарними підходами.

В етнографічно-фольклористичному підході кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. є особливо цінними фундаментальні праці М. Аркаса, С. Цветко, Г. Бахмана, В. Жермунтського, К. Келера, А. Веліцина, Д. Багалія, А. Клауса, А. Скальковського й деяких ін. Історія Новоросійської губернії, у складі якої перебувала тогочасна Миколаївщина, досліджувалася з географічних, історико-етнографічних й економічних позицій. Зазначена література органічно доповнюється зібраннями газетної періодики, архівними джерелами.

Сучасний мистецтвознавчо-культурологічний підхід – вивчення свят та обрядів Миколаївщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. в контексті національно-культурного відродження регіону. Цей підхід до аналізу феномену святково-обрядової культури на загальноукраїнському й регіональному рівнях репрезентований працями О. Курочкина, Н. Гогохія, Т. Гаєвської, С. Бесклубенка, О. Лиманської, О. Панькової та ін. Регіональний аспект розвитку святкової культури Миколаївщини висвітлено у працях В. Дрізо-Омеляненка, О. Шпачинського, А. Затуряна та ін. Дослідження етнокультурних процесів Півдня України здійснюються місцевими істориками-краєзнавцями О. Макаренком, О. Ковальновою та В. Чистовим, колективом під керівництвом М. Шитюка, В. Дрізо-Омеляненка.

Джерела та література

1. Багалей Д. И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры: Исторический этюд / Д. И. Багалей. – К. : Тип. Г.Т. Корчак–Новицкого, 1889. – 115, [3] с.
2. Березовська Т. В. Інтеграція роду Аркасів в етнокультурне середовище України / Т.В. Березовська // Краєзнавчий альманах. – 2003. – №2. – С.3–7. 131
3. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу : на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. К. Борисенко; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Універс, 2000. – 191 с.

4. Ге Г. Н. Исторический очерк столетнего существования города Николаева при устье Ингула (1790 – 1890) / Г. Н. Ге. – Николаев : Русская Типолиитография, 1890. – 122 с.
5. Еланский П. П. Местные исторические монографии / П. П. Еланский. – Николаев : Тип. А. Г. Шнейдера, 1896. – 62 с.
6. Еланский П. П. Религиозно-патриотические торжества / П. П. Еланский. – Одесса, 1893. – 80 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. К., 1971. – 772 с.
8. Караульна О. М. Південь України кінця XIX – початку XX століття в контексті українського культурно-національного відродження : дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / О. М. Караульна ; Київ. нац. ун-т культ. – Київ, 2005. – 200 с.
9. Ковалева О. Ф. Очерки истории культуры Южного Прибужья : моногр. в 3-х кн. (от истоков до начала XX века) / О. Ф. Ковалева, Б. П. Чистов; Кн. 1-я : Из прошлого культурной жизни на Николаевщине [ред. А.Г. Черных]. – Николаев: Тетра, 2000. – 235 с.
10. Ковалева О. Ф. Очерки истории культуры Южного Прибужья : моногр. в 3-х кн. (от истоков до начала XX века) / О. Ф. Ковалева, Б. П. Чистов; Кн. 3-я : Музыкальная и художественная культура. Градстроительство. Музей и памятники. Печать – Николаев: Тетра, 2002. – 265 с.
11. Ковалева О. Ф. Очерки истории культуры Южного Прибужья : моногр. в 3-х кн. (от истоков до начала XX века) / О. Ф. Ковалева, Б.П.Чистов; Кн. 2-я : Литература и театр . – Николаев : Тетра, 2001. – 286 с.
12. Ковальова О. Ф. Українська народна творчість Південного Прибужжя / О. Ф. Ковальова. – Миколаїв : Гліон, 2006. – 528 с.
13. Козацька веселка над Бугом : свята та обряди за православним календарем у козацьких поселеннях Миколаївщини / Дрізо-Омеляненко В. Я. Мицик С. В., Царельник О. О. – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2002. – 192 с.
14. Козацькі поселення на Миколаївщині : історія та легенди / В. Я. Дрізо [та ін.]. – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2001. – 56 с.
15. Крижановська Н. Є. Історія хорового мистецтва Миколаївщини кінця XVIII – початку XXI століття : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. Є. Крижановська; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2009. – 242 с.
16. Культура та побут Півдня України за православним народним календарем. Козацькі поселення Миколаївщини: Навч. посіб. з народознавства // кер. авт. кол. Дрізо-Омеляненко В. Я. – Миколаїв : Миколаївська обласна друкарня. – 2007 р. – 235 с.
17. Литвиненко Л. М. Феномен святковості у театральному мистецтві / Л. М. Литвиненко // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – К., 1998. – Вип. 2, ч. 1. – С. 96–103.
18. Макаренко О. П. З історії музичної культури Миколаївщини / Макаренко О. П. // Матеріали 4-ї Республ. наук. конф. – К., 1989. – С. 633–634.
19. Макаренко О. П. Музична панорама Миколаївщини : збірка статей / Макаренко О. П. – Миколаїв, 1996. – 93 с.
20. Макаренко О. П. Традиційне та сучасне в музичному фольклорі росіян Причорномор'я / Макаренко О. П. // Південний архів. – 1998. – Херсон, 1998. – С. 110–111.
21. Максименко Г. Г. На сільському святі Івана Купала / Г. Г. Максименко // Народна творчість та етнографія. – 1963. – № 4. – С. 157–158.
22. Мусатова І. Календарні свята та обряди Одещини / І. Мусатова // Українське т-во охорони пам'яток історії та культури. Вісник. – К., 2001. – N 2 (8). – С. 97–103.
23. Скальковский А. А. История Новороссийского края. 1730 – 1823 / Хронологическое обозрение. – Ч. 2. С 1796 по 1823 / А. А. Скальковский. – Одесса, 1838. – 346 с.
24. Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края / А. А. Скальковский. – Одесса, 1853. – Ч. 2. – 552 с.
25. Скальковский А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. 1731 – 1796 / А. А. Скальковский. – Одесса, 1836. – 289 с.
26. Шитюк М. М. Хорове мистецтво Миколаївщини кінець XVIII – початок XXI століття / М. М. Шитюк, О. М. Петренко, Н. Є. Крижановська. – Миколаїв : Шамрай, 2010. – 153 с. : іл., табл., [4] арк. Фотоіл.
27. Шпачинський О. А. Щедрий вечір: колядки і щедрівки в обробці для народного хору : Навч. посіб. / О. А. Шпачинський; МФ КНУКіМ. – Миколаїв: Атол, 2002. – 190 с.
28. Щукін В. В. Культурний розвиток Миколаївщини в кінці ХУШ – на початку ХХ ст. / В. В. Щукін // Миколаївщина: літопис історичних подій. – Херсон, 2002. – С. 132–171.